

égi kör lezárul, hurok szorul a szemhatár köré, a nyárfasor szorongva menekül, idegen napsugár villan a vízen, s a lírai én kisvártatva rá-döbben, hogy a létezés már csak kép, makacs látvány, mely a múltból visszajár. Erős természeti-tudati párhuzamok növelik tehát a vers hír-értékét, ugyanakkor pedig egy sajátos „alászállásnak” is tanúi vagyunk. A költői tekintet előbb az eget, a fákat, a távlatot kémleli, később a part és a víz felé ereszkedik alá, majd a József Attilára emlékeztető „Nehéz a lég” elhangzása után szinte odalapul a „rabszolga humuszhoz” — a versnek tán legszebb pillanatát hozva létre, midőn már azt sem lehet eldönteni, „valóság-e a távoli harangzó, / vagy csak bent szól, / Petőfi verseiből”. Súlypontot alkotó pillanat ez. Az elme fogékonysága, nyíltsága itt már végső határt súrol, amely mögött nem más: az elmondhatatlan lényeg húzódik meg. E pillanat erőterében a tájversnek induló költemény létverssé súlyosodik, az elégikusságnak olyan felhangjait is megszólaltatva, amilyenek azelőtt Koncz István költészetében nemigen voltak hallhatók.

A klasszicizálódás, a teljes beérés jegyeit mutatják ilyen típusú versei, melyekig mindenekelőtt azért juthatott el Koncz István, mert sohasem hallgattatta el lényének belső szavát, és sohasem hunyta le szemét a világ előtt, ellenkezőleg, félelmek közt hánykódva is mindig higadt okossággal vette számba a tényeket. Költőnek pokolra szállni manapság, másként talán nem is érdemes.

UTASI Csaba

ELLEN-KÖSZÖNTŐ AZ ELLEN-MÁGLYÁHOZ

Tisztelt közönség, kedves barátok, s mindenekelőtt: kedves barátunk, a Szóban, Koncz István!*

Egyre fogynak — s egyre szaporodnak körülöttünk az irodalmi ünnepek. Igen, fogynak is, szaporodnak is egyidejűleg; fogynak emberarcú, bensőséges ünnepei az alkotó szónak, a megküzdött, megharcolt alkotói csatáknak, teremtő megvalósulásoknak, és sokasodnak, ijesztően sokasodnak az intézményvigyorú, formális és lélektelen álirodalmi álünnepek, az elgépiesedő tér és idő biztos és félreismerhetetlen kórtünetei. Avagy az *Ellen-máglya* költőjének szóhasználatával: az „egyre torzuló gesztusok Parnasszusának” tünetei...

Amikor jelen ünneplő szerénységére esett az utólagos választás, hogy Koncz István életművének annyi más és annyi jóval-jóval avatottabb értője és szakértője helyett épp ő tartsa az egyik ünnepi mél-

* Elhangzott 1987. december 11-én Kanizsán, az ötvenéves költő jubileumi estjén

tatást, akkor, természetesen, annak a titkos magánreménynek az igézetében adta meg a gyors és boldog igent, hogy ez az ünnep, e mai, e mostani és itteni jubileum az alkotói szónak ama egyre ritkuló köszöntésmódját fogja példázni. A teremtés cikornyátlan, egyszerű, tehát alighanem egyedül igaz üdvözlésmódját. Amikor is az intézményes csinnadrattát, a protokollvendégek protokolljelenlétét és egyebeket az egy vagy néhány, a tíz vagy húsz vagy valahány értő és érző és együttérző kortárs, ember-társ, az ünnepeltünk több mint három évtizedes alkotóújtját szolidaritás azonosulással kísérő valódi ünneplő jelenléte fogja helyettesíteni. Mégpedig abból a közvetlen életközegből mindenekelőtt, amelyben ez az út fogant, s amelyhez ismételten vissza-visszatér.

Ennek a titkos — és lám, most nyílt színen bevallott — elvárásnak a jegyében kellett hát elgondolni e köszöntő szövegét is. Eleve kirekesztve, kizárva belőle mindent, ami pusztán szakmai, szakirodalmi, szakkritikai, s csakis és csupán arra hagyatkozni, ami intim és élményi.

Tizenhét évvel ezelőtt — kimondani is sok! — jelen méltató ünnepeltünk *Atértékeléséről* írt méltatást. Elmondta benne, milyen szellemi izgalmakat váltott ki s milyen értelmiségi magatartásképzeteket idézett föl számára az az első, s máris klasszikus szigorral kiérlelt verseskötet. Elmondta, például, hogy azok a versek az ő számára a dramatikus lét pátoszmentes vállalásáról tanúskodnak, s mentesek a szellem mindenkori nyárspolgárainak idillbe révülésétől, ugyanakkor pedig a szellemi akció — hah, a „szóakció”! — programatikus igényétől is. Egyidejűleg ellenhedonista és ellenheroikus szellemi magatartást revelálnak tehát egyetemes kételyükkel, azzal a mély, elemi szkepszissel, amelyet az *Atértékelésben* nem ellenpontoz sem a fatalizmus, sem a hívőség...

És épp ezzel: az értelmiségi hívőantitűddel kapcsolatban fogalmazta meg az akkori méltató azt a várakozó záradékot, azt a számára legfontosabbnak bizonyult „nyílt kérdést”, mely mai távlatból, tizenhét év múltán, inkább az akkori kérdezőre s az akkori korszellemre vet utólagos fényt, semmint az akkori verseskötetre.

Azt írta ugyanis a méltató, az *Atértékelés* szerzője „nem »megrögzött« szkeptikus, nem dogmatikus hitetlen. Ezzel magyarázható, hogy szkepszise stílári megnyilvánulási formája a viszonylag lágy irónia, nem pedig a nyelvöltögető szarkazmus. Költői útján így még minden lehetséges: életérzése nyíltságánál, lezáratlanságánál fogva nem lehetetlen az sem, hogy mai iróniája cinizmussá acélosodik, de az is elképzelhető, hogy életútjának egy esetleges »Dreyfus-pöre« átbillenti őt a racionális, a nem fanatikus hívők táborába.”

1970-et írtak, amikor e várakozó kérdés elhangzott. A kontinenseket megborzongató, az akkori világifjúságot s részben az akkori világproletariátust is tűzbe hozó *hatvannyolc* lázai nem ültek el még tehát, még pislogott — ha nem is lobogott már — a remény, hogy a hatvannyolcas impulzusok következményeként ez az utolsó századnegyed az évezredben talán meghozza majd mindazt, amit 1917, '18 és '19 oly

ígéretesen anticipált, s aztán oly durván cserbenhagyott. Ez a remény éltette akkor — s hol van már a tavalyi hó? — a nyilván még fiatal méltatónkban is ama „racionális, nem fanatikus” hívőséget, amelynek, mi tagadás, ő-„szóakciósa” akkortájt szerette volna „megnyerni” a tábornalanul és reménytelenül csatázó, költői magánharcait kanizsai elszigeteltségében vívó íróársat, is...

Csaknem két évtized múlt el azóta, s Koncz István 1978-ban napvilágot látott kétnyelvű kötete, s most e legújabb, az *Ellen-máglya* is a kierielt költői szó meggyőző erejével tanúsítja, hogy már akkor, az *Átértékelés* lapjain is őneki, s nem pedig a hitet sóvárgó és hitet kolduló méltatónak volt igazá.

Hisz mindaz, ami azóta a század- és ezredvég történő történelmében lezajlott, maga is az *Átértékelés* meg nem vesztegethető illúziótlanágának, a pillanatnyi, gyorsan tovatűnő „hatvannyolcakkal” sem kiengesztelhető hitetlenségnek utólagos igazolása. Kétye komolyságának, megalapozottságának, kor-szerűségének ismételt megerősítése.

Márpedig Koncz István újabb költészetének is legfőbb tanítómestere — a történelem. Az újratörténő, önmagát ismétlő, a maga *előtörténelmi* természetrajzát újraprodukáló történelem. Avagy az *Ellen-máglya* egyik találó szókapcsolatával élve: az „eltévedt történelem”...

Innen van az, hogy e legújabb kötet történelemélménye az atavisztikus emberiségtragédia folyamatosságának, illetve az örök életű historiai Cirkusznak a végpontjai között hányódik, ott nyer több változatban is illúziótlan lírikusi megfogalmazást, miközben e tragikus cirkusz jelen szakasza is kegyetlenül pontos minősítésben részesül: „a törpe huszadik század”...

Természetes mindezért, hogy a kötet alkotói hitvallását, ars poeticáját nem a *máglya*, hanem az *ellen-máglya* jelképezi; nem az önkéntes alkotói mártírium patetikus *vállalásának*, hanem ironikus-keserű *elutasításának* a programja.

E mély, elemi, lázadó tagadás szép megvalósulása például a *Koreográfia* *Don Quijote szerepére*, melyben az értelmiségi heroizmus lehetetlenségét, haszontalanságát és értelmetlenségét a korszerű poeta — Don Quijote képzete sugallja, a tragikus Kalandoré, akinek már *szélmalma* sem maradt... A *Fehér-fekete operettben* viszont ugyanennek az alkotói létélménynek a groteszk képek egész sora biztosít hiteles kifejezést; és explicitet, közvetlen jelentésűt is:

... hülye
kéjjel lehet csak
a húsnak örülni írni
a verset
tépni a szép erkölcs rongyait
üvöltöni
a fájdalmat gyanús

*ütemre libegni ítéletet
hirdetni politikát festeni
az égre és rácsok közé
mozaikból
kírakni egy célféle
jövőféle trükköt amiért
érdemes meghalni*

Ezzel a mély illúziótlansággal, súlyos reménytelenséggel vállalja tehát az újabb Koncz-líra is a több mint dramatikus lét folyamatos kihívásait, s ha az első kötet óta, avagy az ígéretes *hatvannyolc* óta továbbévelygett két évtized — e permanens kihívás, e tartós létprovokáció, ez az egyetlen ronda-nagy „Dreyfus-pörnek” is fölfogható majdnem-negyedszázad — nem is hozta, nem is hozhatta meg a *hites* „szó-akció” igényét, tovább hevítette, acélosította a nem kevésbé értékes *hitetlen* aktivizmusét. Amelyhez — mint a *Hosszú tél után* című, remek programversben olvassuk — „elég remény” a póre, „csupán hűségből” vállalt olyan-amilyen lét is, aminek *ellenében* kap egyféle paradox értelmet — értelem fölötti értelmet — az alkotás, a magvetés, a teremtés hűtlen hűsége:

*sietni kell hát
a maggal, rüggyel,
s ha maradt még, —
bár céltalan is, —
ez egész rohadt
világ ellen —
a lázadással — hűségesen*

Magától értetődik: nem csak önmagában ez az illúziótlan, s mégis komoly tartású, szívós helytállásra képesítő világlátás teszi egyedülállóvá Koncz István költészetét a jugoszláviai magyar lírában. Életszemléletben és életérzésben akadnak rokonai honi költészetünkben is, ám az a mód, ahogyan a szóban forgó korélményt és élménykört összetéveszthetetlenül egyéni műformába és félreismerhetetlenül sajátos szabadversritmusokba önti: ez biztosítja lírájának alighanem utánozhatatlan egyediségét.

Azt ígértük, itt és most nem bocsátkozunk e sajátos lírai laboratórium műhelytitkainak szakmai vizsgálatába. Állapítsuk meg csupán azt, hogy e legújabb kötet is meggyőzően tanúsítja: szerzője irodalmunk szó szoros értelmében vett *gondolati* költője, legteljesebb és legkiteljesedettebb *reflexív* lírikusa. Mégpedig nyilván annak hála, hogy alkotófollyamatából eleve kívülreked a természeti, a közéleti, a szerelmi és minden más valóságfelszín jelenségrétege, s az impresszionisztikus hangulattartalmak kifejezése helyett mindenkor a gondolati általánosítás,

jelképesítés, lényegszublimálás eszköze minden. A Tisza és Kanizsa éppúgy, mint a Balkán vagy a Mediterráneum, az ókor mitológiája vagy a Biblia hasonlóképp, mint évezredünk régi és új történelmi alakjai s az irodalom és művészet költőnk számára jelképes értékű személyiségei.

A hagyományosan érzelem- és hangulatközpontú, nemritkán pedig egyenesen afilozofikus (vagy „fűzfafilozofikus”) magyar líra újabb kori történetének egészében is sajátos hely illeti meg tehát Koncz István reflexív költészetét, amely úgy képes reflexió lenni — korszintű reflexió a korszerűtlenül atavisztikus korról és korról —, hogy eközben nem szűnik meg lírának maradni sem.

Köszöntsük hát a századvég költőjét, a költőt a századvégről, a költőt az anyanyelv déli végeiről, a költőt Kanizsáról, Kanizsa költőjét az ezredvégi — Európából . . .

BOSNYÁK István

TÁJ ÉS LÉT — KÉTELYEKKEL

„Én, Koncz István, ezerkilencszázharminchét
augusztus huszadikán születtem, és
azóta sem
törődtem
bele a világba”

— írja Koncz István *Én-vers*, vagy *líra* című versében, amelyben, az é után, szinte a bele nem törődéshez erőt gyűjtő lélegzervételt is halljuk, és megállapíthatjuk, hogy egy kicsit megint elkéstünk, itt, Kanizsán*, ezen a fagyos, kristályos, téli estén, mert a költőt és barátot nem a soraiban mindig máglyaként lángoló nyárban, rozsdálló agusztusban köszöntjük. A jövőben rejtező idők messzi horizontján, vagy ahogyan költőnk nevezi, „a rajtam túlnövő időben” (*Himnusz—Suicid*) azonban csak parány ez a késlekedés. Másrészt itt és most egy konstellációnak együtt ragyog több csillaga: velünk a költő, körülöttünk a szülőföld mint táj és létforma, a verseket egyszeri megismételhetetlenségé szövből élmények őstalaja, a kikericsé, a kiirtott erdő, a rét, a fűszálon araszoló, a versről is meztelen metaforaként árulkodó bogáré, a leeresztett redőnyű házé . . .

Jó alkalom, hogy Koncz István új kötetének, az *Ellen-máglyának* vérvörös betűi melengetően izzanak a Maurits Ferenc tervezte borítón, s rá kristályfehér derengéssel felel a pőrén remegő agy- és idegpályaszövevény. Ez pedig egy másik derengést idéz, a *Tél, kristály és Etelkát*:

* Elhangzott Koncz István *Ellen-máglya* című kötetének kanizsai bemutatóján